

Tautosakos darbai 70, 2025, p. 152–157
ISSN 1392-2831 | eISSN 2783-6827
DOI: <https://doi.org/10.51554/TD.25.70.07>

Trumpas pasakojimas apie puikų pasakojimą apie gyvenimo pasakojimus

AISTĖ KUČINSKIENĖ

Vilniaus universitetas

<https://ror.org/03nadee84>

aiste.kucinskiene@flf.vu.lt

<https://orcid.org/0000-0003-4041-9124>

Jurga Jonutytė, *Sniego spalva per balta. Norma ir galia sakytiniuose diskursuose*, Vilnius: Hubris, 2025, 342 p., ISBN 978-609-8280-86-9

Rašyti apie Jurgos Jonutytės monografiją *Sniego spalva per balta* (2025) mane paskatino ne tiek mūsų akademinų interesų bendrystė, kiek pojūtis, jog knygą verta kuo plačiau aptarti. Filosofija akademine prasme nėra man artima sritis, todėl į knygą reagavau pirmiausia kaip susidomėjusi skaitytoja, ir – šiek tiek – kaip egodokumentikos tyrimų metodais besidominti literatūros tyrėja.

Monografijoje iš normatyvumo filosofijos perspektyvos interpretuojami dešimties žmonių gyvenimo pasakojimai. Šie žmonės priklauso skirtingoms kartoms, turi labai įvairių patirčių, bet tyrėjos žvilgsnis sukoncentruojamas į jų santykį su visuomenėje dominuojančiomis normomis. Tai ne pirmas J. Jonutytės tyrimas normatyvumo, traumos filosofijos srityse. Daugiausia dėmesio iš pastarųjų metų tyrimų sulaukė su Giedre Šmitiene parengta monografija *Gyvatės kojos. Negalios samprata gyvenimo pasakojimuose* (2021), o naująją knygą iš dalies galima laikyti temine bei problemine ankstesnės tąsa. Nors dėmesys nuo negalios sampratos šįkart perkeliamas prie normatyvumo, dalis svarstymo krypčių kartoja, juoba kad abiejose knygose nagrinėjami keli tų pačių žmonių gyvenimo pasakojimai.

Received: 04/12/2025. **Accepted:** 10/12/2025

Copyright © Aistė Kučinskienė, 2025. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Išsamus metodologinis įvadas labai vertingas ne tik gyvenimo pasakojimų, bet ir autobiografinių tekstų (užrašytų autobiografijų, memuarų, dienoraščių, laiškų) tyrėjams. Žinoma, žodinių autonaratyvų negalima tapatinti su užrašytais egodokumentais, nes pirmųjų atveju tyrėjai, kaip įvardijama monografijoje, dirba pirmiausia su veiksmu, ne tekstu (p. 20). Tačiau sąveikų esama daug. Knygos autorė dalį jų aptaria: tai keliapakopė laiko samprata (nesutampa patirčių ir pasakojimo laikas); kalbančiojo santykio su savimi nevienaprasmiškumas; gyvenimo faktų ir jų interpretacijos įtampa; liudijimo ir savikūros netolydumai ir t. t. Taigi „autobiografinio pasakojimo tyrimas visada bus daugiakryptis“ (p. 35).

Būtent daugiakryptiškumą autorė siekia aprėpti, derindama, kaip pati pabrėžia, Lietuvoje pasakojimų analizei palyginti retai taikomas teorines ir metodologines perspektyvas: hermeneutinę naratologiją, gyvenimo pasakojimų tyrimo metodiką, poststruktūralistinę feminizmo filosofiją ir socialinę-politinę filosofiją (p. 25). Pasielkus hermeneutinę naratologiją, analizuojami konkretūs pasakojimai, bet neretai persvarstomas ir pats (ne)papasakojamumo reiškiny, gyvenimo naratyvizavimo prielaidos, keblumai, autonaratyvų prigimtis, reikšmė žmogaus tapatumui, pasakojimo santykis su istorija, fakto ir išmonės sankirtos. O analizėse itin pravarti nuostata neatskirti turinio nuo formos, žvilgsnį koncentruoti į pasakojimo struktūrą, sutankėjimus, ritmą, (ne)vientisumą, įvykių pozicionavimą pasakojime, pakartojimus, nutylėjimus ir pan. priartina tyrėjos žvilgsnį prie literatūrologinio. Pasakojimo problematikai, naratyvumui, ypač laikiškumo aspektui naratyvuose, naratyviniam žinojimui ir panašioms konceptams dėmesio skiriama ir pirmoje autorės monografijoje *Tradacijos sąvokos kaita* (2011). Taigi J. Jonutytė tyrimuose jau seniai pasitelkia hermeneutinę naratologiją – šis įdirbis tikrai juntamas.

Monografijoje naratyvinis subjektas suvokiamas ne kaip „duotybė, ne [kaip] atskaitos taškas, o procesas. Subjekto formavimasis yra darbas, kryptingas ir orientuotas į norimą, siekiamą santykį su tiesioginiu ar numanomu adresatu, o ne į bešališką ar 'teisingą' savęs pristatymą ar įtvirtinimą“ (p. 176). Sekdama Jensu Brockmeieriu, knygos autorė pabrėžia, kad „pasakojimas yra tapatybės radimosi darbas, o ne jos atspindėjimas“ (p. 207). Tad autonaratyvai yra ne tik savosios tapatybės refleksija, bet ir būdas ją steigti. Tą patį teigia ir autobiografinių tekstų tyrėjos Sidonie Smith ir Julia Watson (2001): savęs pozicionavimas autobiografiniuose pasakojimuose dažnai vyksta per patį pasakojimo aktą.

J. Jonutytės tyrimas parodo, kad kuo rišlesnės yra pasakojime išsakomos pažiūros ir nuostatos, tuo giliau pasakojantysis perėmęs aplinkos pasiūlytus tapatumo, taigi ir normatyvumo modelius, nes galia „konstituoja ir palaikoma per naratyvinį prisistatymą“ (p. 44). Taigi visų autonaratyvų (ne)rišlumas siejamas su galios, steigiančios ir puoselėjančios normas, įsavinimu arba atmetimu. Galbūt ne visada tai reflektuojame, tačiau visi autobiografiniai pasakojimai susaistyti su galios ir

normos mechanizmais. Vytautas Kavolis studijoje „Savojo ‘aš’ istorijos, socialumo žemėlapiai“ nagrinėja įvairių epochų Rytų ir Vakarų civilizacijų autobiografinius tekstus ir parodo, kad net paties subjekto agentiškas – noras ir galėjimas kalbėti – priklauso nuo to, kam ir kaip skirtingose kultūrose leidžiama kalbėti apie save (Kavolis 1998). V. Kavolį miniu neatsitiktinai: jis parodo, kad savasis „aš“ formuojasi asmeniškais, intymiais, unikaliais laikomus tapatybės elementus derinant su kolektyvinėmis simbolinėmis struktūromis ir reikšmėmis. Tai siejasi su minėtųjų S. Smith ir J. Watson nuostata, kad autobiografinius subjektus visada veikia aplinka, o jų rašymas arba kalbėjimas apie save grindžiamas egzistuojančiais tapatumo modeliais ir santykiu su jais (teigimu, neigimu, geismu atliepti ar noru atmesti ir pan.; Smith, Watson 2001: 32–37, 62–69). Mano galva, nagrinėjant simbolinių struktūrų ir individo laisvos valios sąveikas vaisingiausia vadovautis mintimi, kad visi subjektai yra „pajungti normatyviniam kontekstui“, bet nėra prieš jį bejėgiai. Būtent tai parodoma ir įrodoma šioje monografijoje.

Gali kilti klausimas, kodėl apskritai gretinu monografijos autorės ir kitų tyrėjų pozicijas, nors knygoje ir taip pasitelkiamas platus teorinių bei metodologinių svarstymų laukas. Turbūt labiausiai dėl to, kad dažniausiai knygoje minimi autoriai (J. Brockmeieris, Judith Butler, Hannah Arendt, Elizabeth Grosz, Hanna Meretoja, Giorgio Agambenas, Margrit Shildrick) nėra autobiografinių tekstų ar egodokumentų tyrėjai (išskyrus Marią Tamboukou, tiriančią laiškus), tačiau jų išvalgos, kaip ir J. Jonutytės, priartėja prie autobiografistikos ir egodokumentikos tyrimų. Šia knyga atveriamas disciplinų, mąstymo laukų susitikimas man atrodo itin svarbus.

Šiuolaikiniams autobiografistikos tyrimams aktuali ir kita knygoje suformuluota pozicija: „[D]irbant su gyvenimo pasakojimais klausimas apie įvykių tikrumą nėra keliamas – jis lieka pasakojančio žmogaus intencijų ir kūrybinių pasirinkimų reikalu“ (p. 201). Vadinasi, pasakojimas apie save jokių būdu nėra gyvenimo atkartojimas. Tokia žiūra būdinga poststruktūralistinėms autobiografinių tekstų tyrimo mokykloms. Antai Paulis de Manas užaštrina ir net apverčia gyvenimo (fakto) ir pasakojimo (teksto) santykį: „Mes manome, kad gyvenimas produkuoja autobiografiją, bet gal gali būti atvirkščiai – autobiografija, t. y. autobiografinis projektas produkuoja ir nulemia gyvenimą?“ (De Man 1979: 920). Monografijoje taip radikalai nėra šaunu, bet, remiantis Kenu Plummeriu, išryškinama, kad nagrinėjant autonaratyvus pats gyvenimas lieka nepažinus, nes iš gyvenimo pasakojimų mes tegalime matyti, kaip žmogus save apibrėžia ir kalba apie savo tapatumą, o ne kas jis yra (p. 32). Iš šios nuostatos galėtų pasimokyti tyrėjai, egodokumentus ar sakinčius pasakojimus vis dar laikantys perregimomis gyvenimo reprezentacijomis.

Su pastarųjų dešimtmečių egodokumentikos tyrimais taip pat siejasi monografijos orientacija į vadinamųjų paprastų žmonių kasdienybę ir tapatybę. Knygos autorė drauge su G. Šmitiene ne tik parengė minėtąją monografiją apie negalios sampratą;

2024 m. jiedvi organizavo XXII prigimtinės kultūros seminarą, skirtą būtent paprastų žmonių korespondencijai, abi yra parengusios straipsnių apie paprastų žmonių laiškų tyrimo metodus (Šmitienė 2018; Jonutytė 2023). Beveik visą XX a. autobiografinių tekstų tyrėjai dėmesį buvo sutelkę į „didžiųjų žmonių“ (politikų, menininkų ar kitų garsenybių) gyvenimo pasakojimus. XX a. pabaigoje mikroistorijos, naujojo istorizmo, kultūros studijų tyrimai ėmė keisti šią žiūrą. Vis dėlto Lietuvoje paprastų žmonių autobiografiniai liudijimai nagrinėjami dar palyginti retai; tokių tyrimų ėmė gausėti tik pastarąjį dešimtmetį. Taigi keisti įprastą tiriamų pasakojimų hierarchiją ar, tiksliau, kvestionuoti nusistovėjusią pasakojimų, *ergo*, ir juos pasakojančių žmonių hierarchiją – taip pat svarbi knygos autorės pozicija. „Pasakojimai apie savo gyvenimą – visi, net menkiausiai išraiškingi ir mažiausiai paveikūs, – yra filosofinis mąstymas“ (p. 17), – šią mintį J. Jonutytės knyga puikiai patvirtina.

Knygą sudaro dvi dalys – „Lemties pasakojimai“ ir „Pripažinimo pasakojimai“. Pirmoje pateikiamos penkių vyresnių asmenų (daliai jų pasakojimo metu buvo virš devyniasdešimties), o antroje – penkių jaunesnių žmonių (jų amžius ne visada įvardijamas, bet iš pateiktų charakteristikų suprantame, kad jie jaunesni nei pirmosios dalies pateikėjai) gyvenimo pasakojimų interpretacijos. Autorė daro išvadą, kad pirmoje dalyje analizuojami pasakojimai priskirtini modernybės paradigmai, nes juose asmuo suvokiamas „kaip nedidelė, kartais net gluminamai nedidelė kažko, kas svarbu ir didinga, dalis“ (p. 297) ir išgryninama tai, kas priklauso žmogaus atraminėms nuostatoms, ką jis laiko savo centru, o patys pasakojimai kur kas rišlesni ir sklandesni. Antroje dalyje aptariamieji pasakojimai apie save, kurie „susitelkia ne tiek į gyvenimo visumą ir jos vidinį rišlumą, kiek į situaciją, kintančias jos detales ir jų keliamus iššūkius. [...] [S]varbesnis dažnai tampa kitas asmuo, kiti asmenys, bendruomenė“ (p. 298). Čia išryškinama silpnoji naratyvinė tapatybė, neorientuota į galią: „[T]apatybės kontūrai išlieka vos nužymėti ir paslankūs“ (p. 177). Knygoje pateikiama kertinių įžvalgų apie pačią normos prigimtį ir jos veikimą: aptariamas ne tik negatyvus požiūris į normą, bet ir pozityvioji normatyvumo pusė (Zitos pasakojimas); taip pat permąstomas normų ir vertybių ryšys, kai normos „apsimetinėja“ vertybėmis (Martos pasakojimas).

Įtikina analize grindžiama mintis, kad kokybiškas naratyvizavimas susijęs su galios didinimu (p. 82–83), todėl pasakojimo rišlumas modernios savivokos humanistiniuose pasakojimuose laikytinas tam tikra galios ir normatyvumo forma. O štai antroje dalyje pristatomuose posthumanistinio tipo pasakojimuose dažniau stinga rišlumo, pasakojime dėmesio centras nuo savęs perkeliamas prie aplinkos, taigi daroma išvada, kad naratyviniai subjektai normą čia labiau kvestionuoja, jai nepaklūsta.

Tačiau tyrime mažiau reflektuojama, kad tokius tapatybės modelius lemia ir distancija, iš kurios kalbama. Nors autorė išvadose pabrėžia, jog „[n]eturėtume bandyti nuspręsti, nuo ko priklauso šis skirtumas – ar nuo laikmečio, ar nuo žmogaus amžiaus, ar juolab individualių savybių“ (p. 291), vis dėlto rišlesnį praeities,

vaikystės ar jaunystės vaizdą daugelis pirmos dalies pasakotojų galėjo pateikti ir dėl to, kad per ilgus metus jų pasakojimai buvo nugludinti, išgryninti, o kai kurie fragmentai įgijo beveik literatūrinę struktūrą. Nenoriu nuneigti svarios išvados apie savirepresentacijos pokytį, bet manau, kad distancijos veiksnį buvo galima pabrėžti labiau. Panašiai norėtųsi atkreipti dėmesį į tai, kad visi antros dalies pasakotojai yra žmonės su skirtingų tipų negalia. Viena vertus, dėl šios priežasties jų gyvenimus veikiantis normatyvumas jiems neretai aktualus pasakojant dabartį, o ne žvelgiant į praeitį. Antra vertus, neretai juos labiau tiesiogiai veikia visuomenėje dominuojančios normos, todėl, tikėtina, kartais jie aktyviau ieško nuosavo santykio su jomis.

Svarbi knygos autorės pastanga nemetaforizuoti paskirų gyvenimų, neversti jų universalijomis, išlaikyti pasakojimų (ir gyvenimų) kontingentiškumo principą. Vis dėlto, nors knygoje pabrėžiama, kad pernelyg platūs apibendrinimai yra spąstai, kad apibendrinamos pačios ir patys toliau postuluojuose normatyvumą, skirstymas į du pasakojimo tipus pasiūlomas dar prieš skaitant visą tyrimą. Tiesa, autorė paaiškina, kad tyrimas kilo „iš apačios“, analizuojant kiekvieną pasakojimą atskirai, o knygos struktūra susiklostė jau tik juos išnagrinėjus, tačiau skaitytojoms ir skaitytojams dvinaris interpretacinis tinklėlis ir tam tikri apibendrinimai pateikiami iš anksto. Turbūt šį bruožą galima sieti su specifine monografijos pasakojimo ypatybe, tuo, ką Gérard'as Genette'as vadintų prolepsėmis, – užbėgimu į skaitymo ateitį. Antai ne tik jau įvade sužinome apie dalines tyrimo išvadas – kartais konkretus pasakojimo fragmentas charakterizuojamas bei aptariamas dar prieš jį pacituojant. Ar toks teksto konstravimo modelis yra privalumas, ar trūkumas – nuspręst kiekviena skaitytoja ar skaitytojas. Man retsykais toks užbėgimas už akių mažino akademinio pasakojimo intriga.

Empirinės ir teorinės medžiagos santykis apmąstytas įvadiniuose poskyriuose: „[N]e teorinės sąvokos atrandamos pasakojime, o, priešingai, pats pasakojimas sufleruoja savo aiškinimo struktūras, steigia naują suvokimą“ (p. 57). Kiekvienas gyvenimo pasakojimas interpretuojamas išryškinant vis naujus aspektus – įsivietinimo svarba Aleksandro pasakojime, gražios sielos idėja Grigorijaus pasakojime, atpažinimo ir pripažinimo siekis Violetos pasakojime ir t. t. Tad ištis matome, kaip medžiaga diktuoja tyrimo eigą ir yra analizuojama plačiame sociologijos, filosofijos ir kultūros istorijos problemų lauke. Taigi dar vienas knygos pasakojimo bruožas – tai, ką G. Genette'as vadintų pauzėmis: atitrūkstama nuo konkretaus gyvenimo pasakojimo ir imami svarstyti filosofiniai tapatybės klausimai, o skaitymo tempas sulėtėja. Skaitant šias tirštesnes atkarpas retsykais kirbėjo klausimas: ar individualaus gyvenimo pasakojimo, tiksliau, jo fragmento analizė yra pagrindinis uždavinys, o gal tie fragmentai tiesiog tampa pretekstu samprotauti apie tapatybę? Nors šiam klausimui tyrėja tarsi užbėga už akių, jau pirmu knygos sakiniu deklaruodama, jog knyga – teorinė filosofinė, vis dėlto kartais aptariami gyvenimo pasakojimai tartum paskęsta abstraktesniuose apmąstymuose, pasimiršta pasakojimų pateikėjai.

Pasakojimo tempą lėtina ir tyrėjos savirefleksija. Monografijoje neretai svarstoma darbo su gyvenimo pasakojimais etika. Įtikinamai parodoma, jog atidus, nuoseklus pasakojimo nagrinėjimas yra būtinas, kad analizuojamiems subjektams nebūtų užmestas tyrėjo prasmių tinklelis ar jo paties normatyvumo samprata. Tyrėjos etikos klausimams reflektuoti skirtas ir atskiras poskyris („Mokslinio atpažinimo etika“, p. 246–256). Svarstytina, ar šis poskyris nebūtų buvęs aktualesnis ne knygos pabaigoje, o pradžioje, nes, nors jis siejasi su pasakotojos Marijos atveju, iš tiesų reflektuoja visą knygą.

Baigdamą turiu pripažinti, kad monografiją *Sniego spalva per balta* veikiausiai skaičiau pernelyg imanentiškai, nes nesu įsigilinusi nei į šiuolaikinius gyvenimo pasakojimų tyrimus, nei į tapatybės ar normatyvumo filosofiją. Apibendrindama Grigorijaus pasakojimą, knygos autorė teigia: „Tai vienas iš sklandžiausių ir sykiu savičiausių, itin gerai nušlifuotų sakytinių autonaratyvų – tokių nuoseklių, kad galima pastebėti sąmoningą ar nesąmoningą tendenciją kurti savo gyvenimą kaip grožinės literatūros kūrinį“ (p. 112). Čia literatūriškumo bruožu laikoma koherentiška visuma, reiškiamą sklandžiu tekstu. Toks epitetas tinka ir šiai monografijai. Pradedant pavadinimu – eilute iš Ritos Skorochodovos eilėraščio, – baigiant pasakojimo natūralumu bei emociniu tankiu, ją įmanu skaityti imanentiškai, kaip literatūros kūrinį: savaime iškalingą, net ir neprisišaukus platesnių kontekstų ar pasakojimo tradicijos. Apskritai J. Jonutytės pasakojimas itin pagaulus. Natūraliai tekanti kalba (knygos redaktorė Rima Bertašavičiūtė), būdinga toli gražu ne visam moksliniam, o tuomet filosofiniam diskursui, įsups ir įtrauks ne tik akademinio pasaulio žmones. Be to, knyga labai gražiai išleista (patogus šriftas, akiai malonus maketas, kokybiškas popierius; dizaineris Jurgis Griškevičius), taigi šis filosofškai tankus tekstas suteikia ir skaitymo malonumą. Manau, kad J. Jonutytės monografija *Sniego spalva per balta* turėtų būti aktuali ne tik galios ar normos filosofija ir sociologija besidomintiems žmonėms, bet ir visoms bei visiems, dirbantiems su įvairių tipų ir žanrų tekstais.

LITERATŪRA

- De Man Paul 1979. „Autobiography as De-Facement“, *MLN* 94 (5), p. 919–930.
- Jonutytė Jurga, Šmitienė Giedrė 2021. *Gyvatės kojos. Negalios samprata gyvenimo pasakojimuose*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Jonutytė Jurga 2011. *Tradacijos svokos kaita*, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Jonutytė Jurga 2023. „Laiškas kaip antropologinio tyrimo medžiaga“, *Tautosakos darbai* 66, p. 29–47.
- Kavolis Vytautas 1998. „Savojo ‘aš’ istorijos, socialumo žemėlapiai“, in: Vytautas Kavolis, *Sąmoningumo trajektorijos*, iš anglų kalbos vertė Marijus Žiedas, Vilnius: Baltos lankos, p. 29–151.
- Smith Sidonie, Watson Julia 2001. *Reading Autobiographies: A Guide for Interpreting Life Narratives*, Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Šmitienė Giedrė 2018. „Paprasti laiškai: kontekstinio tyrimo metodika“, *Tautosakos darbai* 55, p. 134–154.